

הקשר בין רגישות לדחייה לבין תוקפנות בקרב מתבגרות ומתבגרים צעירים
The relationship between Rejection Sensitivity and Aggression among
Young adolescents

ד"ר נירית ויסברוד¹, פרופ' מיכאל רוזנבאום², פרופ' תמי רוני³

1. ד"ר נירית ויסברוד, מרצה בבית הספר לעבודה סוציאלית, המרכז האוניברסיטאי אריאל בשומרון. ת.ד. 3 אריאל 40700

טלפונים: נייד: 054-6654433 בית: 09-7962329

פקס: 03-5423208 דוא"ל: niritwe@013.net

2. פרופ' מיכאל רוזנבאום - החוג לפסיכולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב בתל-אביב 69971

טלפונים: נייד 054-4236005 בית: 03-9693443

פקס: 03-9566477 דוא"ל: miker@freud.tau.ac.il

3. פרופ' תמי רוני רוזנבאום - בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל, אוניברסיטת תל-אביב תל-אביב 69978

טלפון: נייד 054-6615215 בית: 03-9693443

פקס: 03-9566477 דוא"ל: tamie@post.tau.ac.il

Nirit Waisbrod Ph.D. is a lecturer at the school of Social Work, The Ariel University center of Samaria Israel.

Address: School of Social Work P.O. Box 3, Ariel 40700, ISRAEL

Tel (home): 972-9-7962329

Fax (home): 972-3-542-3208

niritwe@013.net E- mail:

Michael Rosenbaum, Ph.D. is a professor of Department of Psychology

Tel Aviv University

Address: Department of Psychology Tel Aviv University Tel Aviv, Israel 69971

Tel (cell): 972-54-4236005 Tel (home): 972-3-9693443

Fax (home) 972-3-9566477

E- mail: miker@freud.tau.ac.il

Tammie Ronen-Rosenbaum, Ph.D. is a professor of Social Work the Tel Aviv University

Address: The Bob Shapell School of Social Work Tel Aviv University, Tel Aviv

69978 Israel

Tel : 972- 0 546615215

Fax: 972-3-9566477

E-mail: tamie@post.tau.ac.il

מאמר מספר 2231 – נוסח סופי
תאריך 7/12/08

הקשר בין רגישות לדחייה לבין תוקפנות בקרב מתבגרות ומתבגרים צעירים

תקציר

מחקר זה בחן באיזו מידה אנשים רגישים לדחייה נוטים להתנהג בצורה תוקפנית. שיערנו שהקשר בין רגישות לדחייה לבין התנהגות תוקפנית אינו קשר ישיר כי אם מתווך על ידי מחשבות עוינות ורגשות כעס.

במחקר השתתפו 771 מתבגרים ומתבגרות תלמידי כיתות ז-ח. המשתתפים ענו על: שאלון נטייה לתוקפנות (Buss & Warren, 2000), שכולל סקלות של תוקפנות פיזית, מילולית, עקיפה, עוינות וכעס, ושאלון רגישות לדחייה (Downey, Lebolt, Rincon, & Freitas, 1998).

בעזרת ניתוח משוואות מבניות, מצאנו כי לפחות אצל מתבגרים צעירים, רגישות לדחייה כנטייה קוגניטיבית אפקטיבית קשורה ומובילה לפיתוח מחשבות עוינות, שגורמות לנטייה לכעוס על אחרים. הכעס מוביל לעיתים לנטייה לביטויים התנהגותיים של תוקפנות. הממצאים הללו מדגישים את חשיבות המחשבות והרגשות ביצירת ההתנהגות התוקפנית.

עבודה טיפולית על תחושת הקבלה של היחיד עשויה למזער מלכתחילה את התפתחותן של המחשבות העוינות ומאחר שהמחשבות העוינות קודמות לכעס עזרה ליחיד לשנות את ראייתו העוינת כלפי עולמו החברתי עשויה להפחית את רגשות הכעס ואף למנוע את נטייתו להתנהגות תוקפנית.

מילות מפתח: התנהגות תוקפנית, רגישות לדחייה, עוינות, כעס

הרצון להיות מקובל בעיני אחרים ולהימנע מדחייה חברתית הוא מניע מרכזי אצל מרבית בני האדם (Baumeister & Leary, 1995). בהשוואה לאלה המצפים להיות מקובלים בעיני הקרובים להם ואינם רגישים לדחייה, אלה המצפים להידחות בידי אחרים נוטים לעתים לפעול בצורה אגרסיבית ועוינת יותר, דבר שבאופן פרדוקסלי עלול לפגוע במערכת הקשרים שלהם עם הזולת ואף לדחייתם (Ayduk, Gyurak, & Luerssen, 2008; Ayduk et al., 2000; Ayduk, Mischel, & Downey, 2002; Downey et al., 1998; Pietrzak, Downey, & Ayduk, 2005). למרות המצוין לעיל, יש החוששים מדחייה חברתית ולמרות זאת אינם מגיבים בהתנהגות תוקפנית כי אם בהתנהגויות פסיביות, נמנעות, דיכאוניות או מתרפסות (Ayduk, Downey, & Kim, 2001; Ayduk, May, Downey & Higgins, 2003; Downey, Bonica, & Rincon, 1999; Mellin, 2008; Purdie & Downey, 2000). מטרת המחקר הנוכחי הנה לבחון באיזו מידה אנשים רגישים לדחייה יטו להגיב בהתנהגות תוקפנית ומהם המרכיבים המתווכים קשר זה שבין רגישות לדחייה לבין תוקפנות.

לאור הדיווחים בספרות על הבדלים מגדרים בנושא התנהגות תוקפנית, יבחן המחקר באיזו מידה המודל שימצא הנו אוניברסאלי ומתאים גם לבנים וגם לבנות, או שקיימים הבדלים מגדרים .

המושג **רגישות לדחייה** מוגדר כנטייה קוגניטיבית-אפקטיבית של היחיד לצפות בחרדה ובדאגה שאחרים ידחו אותו חברתית גם כאשר בפועל לא מתרחשת דחייה. האדם הרגיש לדחייה חושש מהבאות ומתמקד בחיפוש רמזים לדחייה בסביבתו. דריכות זו גורמת לו להיות חשדן ולפרש כל התנהגות לא-ברורה, עמומה או שלילית של האחר כדחייה, גם במצבים שאין בהם משום דחייה ממשית. משפורשה התנהגות מסוימת כדחייה בעיני הרגיש לדחייה, הוא יחוש מצוקה, והדבר יוביל אותו לנקוט תגובת יתר אפקטיבית והתנהגותית . אחת התגובות האופייניות ביותר בקרב אנשים הרגישים לדחייה היא ההתנהגות התוקפנית (Ayduk, Downey Testa, Yen , & Shoda, 1999;; Ayduk et al., 2000;) Ayduk et al., 2002; Downey & Feldman, 1996; Downey et al., 1998; Sandstrom, Cillessen, & Eisenhower, 2003).

Downey ועמיתה (1998), ניסו להסביר את התגובות התוקפניות הללו בעזרת תיאוריית הייחוס-Attribution. הייחוס הינו התהליך שבאמצעותו אנו תופסים ומסבירים את התנהגות הזולת, או התנהגותנו אנו (Heider, 1958). לפי תיאוריה זו : אנשים רגישים לדחייה תופסים את הדחייה של האחר גם כאשר היא אינה קיימת במציאות ומייחסים לה כוונות רעות ושליליות כלפיהם . מכיון שכך, הם מגיבים בהתנהגות תוקפנית. התגובות התוקפניות הללו הן תגובות אוטומטיות אימפולסיביות כלפי הגורם המאיים ואין בהם תיווך של חשיבה, שיקול דעת ותהליכי קבלת החלטות ופתרון בעיות (Ayduk et al., 1999; Ayduk et al., 2002;). במקרים בהם ילדים רגישים לדחיה משתמשים בסוג אחר של ייחוס ובמקום להאשים את האחר הדוחה אותם הם מייחסים את הדחיה לעצמם, הרי שבמקום לפתח תוקפנות הם יפתחו תגובות של הימנעות, נסיגה מאינטראקציות חברתיות ולעיתים גם סימפטומים דיכאוניים (Downey et al., 1998).

מכאן, שההתנהגות התוקפנית נקשרת בספרות לתהליך עיבוד המידע של הפרט Cognitive Affective Processing System - CAPS (Downey, Feldman, & Ayduk, 2000; Mischel, 2004;). הכוונה לתהליך קוגניטיבי בו הפרט קולט אירועים, אוביקטים ואנשים ומעבד את המידע שהוא קלט ומפרש אותו. לפי תפיסה זו, ההתנהגות מתווכת באמצעות סט של יחידות קוגניטיביות-אפקטיביות המכילות רכיבים כגון קידוד מידע, ציפיות ואמונות, רגשות, מטרות ויכולות. יחידות קוגניטיביות אלו פועלות בתוך מערכת של קשרים יציבים שהם תוצאה של ההיסטוריה

הביולוגית והפסיכולוגית של היחיד. מבנה זה מהווה בסיס לייחודיותו של כל אדם, והוא משפיע על הדרך בה יחשוב, ירגיש וינהג במגוון מצבים חברתיים. לפי מודל ה-CAPS, פעילותן של היחידות הקוגניטיביות עשויה להשתנות בהתאם למצבים שונים (Mischel & Shoda, 1995; Mischel, 2004). שכן המערכת הקוגניטיבית עצמה מצויה בפעילות גומלין שבה ההתנהגות של היחיד משפיעה על הסביבה ומושפעת ממנה (Mischel, Shoda, & Mendoza-Denton, 2002).

ניתן לראות כיצד הגישה לעיבוד מידע קוגניטיבי-אפקטיבי קשורה לרעיונותיו של בולבי (Bowlby, 1980) וכיצד היא מתקשרת לנושא הרגישות לדחיה. רגישות לדחיה, לפי תיאורית ההיקשרות של בולבי, היא תוצאה של חוויות מוקדמות חוזרות ונשנות של דחיה מצד אחרים משמעותיים (Bowlby, 1980, 1988). בולבי הניח שבנפש האדם טבוע כבר בינקותו הדחף ליצור קשר של קרבה עם הדמות המטפלת בו כדי לחוש ביטחון והגנה מעבר לסיפוק צרכיו הפיזיים. השגת אותה קרבה בין התינוק למבוגר המטפל בו תלויה הן ביכולתו של התינוק לאותת כי הוא זקוק לטיפול ולקרבה והן בכושרו של המבוגר לקלוט את האותות ולהגיב עליהם בדרך העונה על צרכי התינוק (Bowlby, 1980, 1988). אם בילדותו המוקדמת קשובים מטפלו (בדרך כלל הוריו) לצרכיו ברגישות ובעקביות, הוא לומד שאפשר לסמוך עליהם. הילד מפתח "מודל עבודה פנימי בטוח" (secure internal working model), המתאפיין בציפייה שגם אחרים יהיו רגישים אליו, יקבלוהו ויתמכו בו. לעומתו, תינוק שדמות ההיקשרות שלו אינה זמינה, אינה עקבית ואינה קשובה לצרכיו יפתח חוסר ביטחון אשר לעצם זמינותה של הדמות. תינוק שדמות ההיקשרות שלו דוחה והודפת את בקשתו לקרבה, ובעיקר את כמיהתו לקשר גופני, יפתח "מודל עבודה" המתאפיין בספקות, בחרדות ובציפייה להידחות (Rom & Mikulincer, 2003). ילדים אלו גדלים ומפתחים רגישות לדחיה. במהלך המשך חייהם הם קולטים גירויים באורח סלקטיבי: מתעלמים מאותות של קבלה וקולטים סימנים ורמזים המשקפים דחיה, גם במצבים עמומים או במצבים שאין בהם דחיה. זאת ועוד, מצבי עמימות עלולים להגביר בהם את תחושת האיום, בשל תחושתם כי שליטתם במצב מוגבלת ו/או בעקבות התגברות חוסר הישע מול האיום (Lazarus & Folkman, 1984).

מחקרים מצאו קשר בין מידת הרגישות לדחיה אצל הפרט לבין מגוון תגובות תוקפניות וניסיונות לא-תואמים לשלוט בהתנהגותו של האחר (Ayduk et al., 1998; Ayduk et al., 1999; Ayduk et al., 2003; Downey et al., 1998; Downey et al., 1999; Downey et al., 2000; Romero-Canyas & Downey, 2005). מעט המחקרים שעסקו ברגישות לדחיה בקרב ילדים ומתבגרים הצביעו אף הם על יחס ישר בין מידת הרגישות לדחיה לבין עוצמת התגובה התוקפנית כלפי קבוצת השווים (Downey et al., 2005).

1998; Downey et al., 2004). בהקשר זה נמצא כי בקרב רגישים לדחייה בניסויים יותר לתגובות תוקפניות, עוינות ועברייניות בהשוואה לבנות (Downey et al., 1999).

רוב המחקרים העוסקים בהתנהגות תוקפנית בקרב מבוגרים, ילדים ומתבגרים התמקדו במרכיבים ההתנהגותיים ולא ברגש ובמחשבה שמאחורי התנהגות זו. גם המחקרים שהתמקדו בקשר בין התנהגות תוקפנית לבין רגישות לדחייה והסבירו את ממצאיהם במונחים קוגניטיביים של עיבוד מידע (Ayduk et al., 2001; Downey et al., 1998; Downey & Feldman, 1996), לא בדקו את מרכיבי החשיבה והרגש הקושרים את ההתנהגות התוקפנית לרגישות לדחייה.

הטענה במחקר הנוכחי הנה שכדי שהפרט יפתח התנהגות תוקפנית לא די בייחוס כוונות שליליות להתנהגות האחר. על היחיד לפתח מחשבות שליליות כלפי האחרים, כלפי עצמו וכלפי מצבים, כמו גם לפתח מחשבות נקם.

כדי לבסס טענה זו, התמקד המחקר הנוכחי בשלושת מרכיביה של התוקפנות: ההתנהגות, הקוגניטיבי והרגשי.

הקשר בין התנהגות תוקפנית לבין מחשבות עוינות ורגשות כעס

התנהגות תוקפנית מוגדרת ככל התנהגות שמטרתה לגרום נזק לאדם שני בטווח הזמן הקרוב. בנוסף לכך, התוקף חייב להאמין שהתנהגותו תגרום נזק לשני ושהנתקף מעונין להמנע מההתנהגות התוקפנית של התוקף (Bushman & Anderson, 2001).

על פי Buss (1961) ניתן לחלק את ההתנהגות התוקפנית לתוקפנות פיזית או מילולית, אקטיבית או פסיבית ישירה או עקיפה. שילובים שונים בין שלושת המרכיבים הנ"ל יוצרים טיפוסים תוקפנות שונים לדוגמא: תוקפנות פיזית אקטיבית ישירה, כגון מכות, דחיפות וסכינאות, תוקפנות פיזית פסיבית ישירה כגון מניעה מאדם להגיע למטרתו, תוקפנות מילולית אקטיבית ישירה כוללת העלבות, קריאה בשמות גנאי, איומים, השפלה והערות עוינות, תוקפנות מילולית אקטיבית לא ישירה כוללת הערות סרקסטיות רכילויות, הפצת שמועות ועוד. במחקר הנוכחי נתייחס להתנהגות התוקפנית הישירה והאקטיבית הכוללת תוקפנות פיזית ומילולית כמו גם לתוקפנות עקיפה אקטיבית הכוללת רכילויות הפצת שמועות, או פגיעה בחפצים.

מחקרים הצביעו על הבדלים מגדריים בנוגע להתנהגות התוקפנית. נמצא כי מעבר לשוני בין

תרבויות, הרי שגברים תוקפניים יותר מנשים, כבר בהיותם בני 2.5-3 שנים (Munroet, Hulefeld,).

(Rodgers, Tomeo, & Yamazaki, 2000; Taylor, 2000). בגיל ההתבגרות פוחתת בהדרגה רמת התוקפנות בקרב שני המינים, לאחר שהגיעה לשיאה בבני 12 (Lore & Schultz, 1993). לגבי אלימות מילולית בגיל זה, ההבדל בין המינים הוא מזערי, אם בכלל. נמצא כי בנות נוטות לבטא רגשות דרך ערוצים מילוליים והן מעדיפות מניפולציה ושימוש בהתנהגות תוקפנית עקיפה, ואילו בנים מעדיפים להילחם ולבטא יותר התנהגות תוקפנית ישירה ומוחצנת (Bryant & Smith, 2001).

נראה כי ההסבר המרכזי להבדלים אלו נעוץ בתהליכי החיברות, שכן דרכי הביטוי המילוליים וההתנהגותיים נלמדים ומועצמים באופנים שונים אצל בנים ואצל בנות, ואף הסנקציות החברתיות המופעלות עליהם שונות (Casey & Fuller, 1994). עוד נמצא כי השוני בתגובות ובהתנהגות נובע גם מהבדל במטרות החברתיות בין בנים לבנות. כך, בנים מכוונים יותר למטרות פיזיות ואינסטרומנטליות, ואילו בנות ממוקדות יותר במטרות בין-אישיות (Crick et al., 1999). הסברים אחרים להבדלים אלה בין המינים מייחסים משקל נכבד לגורמים הורמונליים ואבולוציוניים. כך לדוגמה, הורמוני המין הגבריים אנדרוגן וטסטוסטרון ידועים כמעודדים התנהגות תוקפנית (Baron & Richardson, 1994). מכיון שכך, בחן מחקר זה את ההבדל בתהליך התפתחות ההתנהגות התוקפנית בנפרד בקרב בנים ובקרב בנות הרגישים לדחייה.

בשנים האחרונות התפתחו מודלים רב מימדיים המתייחסים לתוקפנות כתוצר של יחסי גומלין מורכבים בין מכלול גורמים אישיותיים וסביבתיים (Anderson & Bushman, 2002; Bandura, 1999). General Aggression Model-GAM (Anderson & Bushman, 2002), המסביר את ההתנהגות התוקפנית כנובעת מגורמים תורשתיים, טמפרמנטליים, סביבתיים, קוגניטיביים, רגשיים אישיותיים ואחרים, שאין לבודד כל אחד בנפרד, שכן בין הגורמים מתקיימים יחסי גומלין הדוקים שאין דרך לבודדם ולזהות מי מהם המשפיע ביותר (Bushman & Anderson 2001; Joireman, Anderson, & Strathman, 2003). אך ישנם מצבים שניתן לזהות כי ההתנהגות התוקפנית הנה תוצאה של מחשבות עוינות ורגשות כעס (Dodge, Larid, 2002; Lochman, & Zelli, 2002).

העוינות (HOSTILITY): מורכבת ממחשבות שליליות של האדם ביחס לאחרים וכלפי מצבים ואירועים (Buss, 1961; Buss & Perry, 1992; Barefoot, 1991). העוינות כוללת מחשבות על חוסר צדק, קנאה, מרירות וחוסר אמון בסובבים, זאת בשילוב מחשבות נקם של האדם כלפי אחרים. אנשים עוינים תופסים את העולם כמקום לא טוב. הם מפרשים התנהגות של אחרים כמונעת על ידי אנוכיות

וחוסר יושר ורואים אנשים אלו כמי שאינם ראויים להערכה ואמון (Smith, 1994) על כן הם נוטים בקלות לפרש התנהגויות של אחרים כאנטיגוניסטיות ומפחידות. כאשר הם מפרשים בדרך זו את התנהגות האחר, הם מתמלאים במחשבות שליליות ונקמניות ולעיתים קרובות הם מגיבים בתגובה תוקפנית העשויה לשרת אותם כהגנה או כגמול כלפי זה שרוצה לפגוע.

הבדלים מגדריים קיימים לא רק בהתנהגות התוקפנית אלא גם במחשבות העוינות. יש חוקרים שמצאו כי לבנות יותר מחשבות עוינות מאשר לבנים (Paguette & Underwood, 1999), ואחרים שלא מצאו כלל הבדלים (מחול, 2002; Bjorkvist, Lagerspets, & Kaukiainen, 1992).

מחקרים הצביעו על כך שסט של מחשבות שליליות ועוינות הוא המוביל לכיוון יצירת מצבי כעס והתנהגות תוקפנית ונקמנית (זומר, 2002; Spielberger; Crick & Dodge, 1994; Berkowitz, 1990). אחרים טוענים שלא ניתן לקבוע מה קודם למה רגש הכעס לעוינות או העוינות לכעס. לפעמים קימת אינטגרציה בין השניים (Crick & Dodge, 1994).

הכעס מוגדר כתגובה רגשית הכוללת עוררות פיזיולוגית והנעה לפעולה (Buss, 1961; Buss & Perry, 1992). הכעס מתעורר בתגובה לגירוי, תסכול, פרובוקציה ולעיתים אף לחרדה (Buss, 1961; Buss & Perry, 1992) ומורכב מרגשות הנעים בעוצמתם מרוגז מתון ועד זעם וחימה (Novaco, 1976). הדימיון בין כעס לעוינות הוא בהתכוננות שיש בהם לפגיעה ולהאשמה אך ההבדל בין הכעס לעוינות הוא בכך שבעוד העוינות נתפסת כתגובה מחשבתית המשכית הרי שהכעס הוא אפיזודה יחידה, קצרה ומוגבלת בזמן אשר עשויה להתעורר גם בהעדר גירוי שלילי (Averill, 1982).

תגובת הכעס כוללת מרכיבים פסיים (הבעות פנים, ותנוחות גוף), ביטוי הכעס יכול להיות ישיר או עקיף, בדרך מוחצנת או מודחקת (קורין, 1993; Berkowitz, 1990). כעס מוחצן אופייני יותר לאלו אשר מתקשים לבטא מילולית את רגשותיהם והם מתפרצים, מתרגזים, ונוקטים בהתנהגות אלימה, בעוד שכעס מופנם נשמר פנימה ומודחק ויכול להתבטא פעמים רבות בדיכאון (Buss & Perry, 1992; Spielberger, 1988). אנשים יכולים לבטא כעס באמצעות התנהגות, שיחה על רגשות או באמצעות מחשבות עוינות כלפי הזולת (Averill, 1982).

בחינת ההבדלים המגדריים בהקשר של כעס מעלה כי הממצאים וההבדלים אינם חד-משמעיים (Campbell & Eaton, 1999). Buss & Perry (1992), דיווחו על דירוג גבוה יותר לגברים מאשר לנשים בכל סולמות התוקפנות, למעט בסולם הכעס. במחקרים אחרים נמצא כי נשים מבטאות כעס בתדירות

פחותה מאשר גברים, אך כועסות זמן ארוך יותר. כמו-כן נמצא מתאם חיובי בין גבריות לבין כעס מוחצן (Dittmann, 2003; Kinney, Smith, & Donzella, 2001).

ממצאי מחקרים הראו כי לעיתים שלושת המרכיבים: עוינות, כעס והתנהגות תוקפנית יופיעו באופן עצמאי מבלי להשפיע אחד על השני (Buss, 1961), במצבים אחרים מחשבות עוינות מובילות לרגשות כעס המתורגמים לתגובה תוקפנית (זומר, 2002; מחול, 2002; Buss & Perry, 1992). לעיתים יופיע הכעס לפני העוינות או שכלל לא תתפתח עוינות או התנהגות תוקפנית (Graham, Hudley & Williams, 1992) ויהיו אף מקרים בהם תופיע התנהגות תוקפנית ללא קשר למחשבות או רגש של כעס (רוטנברג אצל קורין 1993).

מטרת המחקר הנוכחי הייתה לבחון את הקשר בין רגישות לדחייה כתכונה אישיותית לבין הנטייה לפעול בתוקפנות ולבדוק מה מתווך קשר זה? שיערנו שהקשר בין רגישות לדחייה לבין הנטייה להתנהגות תוקפנית מתווך באמצעות מחשבות עוינות ורגשות כעס. לאור הדיווחים בספרות על הבדלים מגדרים בנושא התוקפנות, הוחלט לבחון האם התוצאות (הקשרים והמתווכים) תהיינה דומות אצל הבנים והבנות. שיערנו שאם ימצאו הבדלים הם יהיו בעיקר בנטייה להתנהג בצורה תוקפנית. אוכלוסיית המחקר כללה מתבגרים ומתבגרות צעירים. אוכלוסייה זו נמצאת במעבר למסגרת לימודית וחברתית חדשה ובשלב שבו קיימת חשיבות רבה לתחושת השייכות והמקובלות על האחר, אך גילויי עוינות, כעס והתנהגות מפריעים בהשגת מטרה זו. למרות המיוחדות של שלב התפתחותי זה בספרות המחקרית קיימות עדויות רבות לכך שבחברה קיימת חשיבות מרכזית לתחושת שייכות וקבלה בכל הגילאים ולא רק בגיל ההתבגרות (Baumeister & Leary, 1995; Downey & Romero-Canyas, 2004; Maslow, 1987).

המחקר

משתתפים

אוכלוסיית המחקר מנתה 771 נבדקים, 425 (55.1%) בנים ו-346 (44.9%) בנות. הנבדקים נולדו בשנים 1990-1992 וטווח הגיל נע בין 13-15 שנה כאשר הממוצע 13.85 (SD=.60). 83% מהם נולדו בישראל. המחקר התבצע ב-12 חטיבות ביניים במרכז הארץ המשרתות אוכלוסייה אינטגרטיבית, וכלל תלמידים הלומדים ב-25 כיתות ז' ו-ח בבתי ספר אלו. המדגם שנבחר הינו מדגם נוחות. בשלב השני נדגמו על ידי מנהלות בתי ספר 2 עד 3 כיתות ז' או ח אשר בשעה שהחוקרת הגיעה לבית הספר היו בשיעור עם מחנכת הכתה. לא נכללו במדגם 23 תלמידים שנעדרו באותו יום מבית הספר ושני תלמידים עולים חדשים שעדיין לא רכשו את השפה העברית.

כלי המחקר

המשתתפים השיבו על שלושה שאלוני דיווח עצמי. שאלון רגישות לדחייה תורגם בידי שני אנשי מקצוע מתחום מדעי החברה מאנגלית לעברית ואחר כך שוב לאנגלית בידי איש מקצוע נוסף. נערכה השוואה בין גרסת התרגום לגרסת המקור.

הנבדקים מלאו שלושה שאלונים: הראשון **שאלון פריטים אישיים** הכולל 8 פריטים: מין, תאריך לידה, ארץ לידה, מספר אחים במשפחה, כתיב ותפקוד כללי בבית הספר מבחינת משמעת ומבחינת התנהגות חברתית. הנבדק נשאל "מה היה הציון האחרון שלך במשמעת והתנהגות?" ו"כיצד אתה מעריך את מצב היחסים נחברתיים שלך?". התשובות ניתנו על פני סולם ליקרט של 6 שלבים מ (1) "מצויין" ועד (6) "גרוע".

השאלון השני **שאלון רגישות לדחייה - Rejection Sensitivity Questionnaire** (Downey et al., 1998) אשר בודק את מידת הרגישות לדחייה אצל הפרט. השאלון מורכב מ 14 סיטואציות ו-28 שאלות (פריטים). תחילה מוצגת סיטואציה (לדוגמא: "אתה מבקש מידיד לעשות לך טובה גדולה") ולאחר מכן מופיעות שתי שאלות, אשר ניסוחם לקוח משאלון המבוגרים (Downey & Feldman, 1996). בשאלה הראשונה התבקש הנבדק להעריך עד כמה הוא מרגיש מוטרד לגבי התוצאה של כל סיטואציה, על פני סולם ליקרט בן 6 דרגות כאשר (1) "כלל לא מוטרד" ו (6) "מוטרד מאוד". בשאלה השנייה התבקש הנבדק להעריך את הסבירות שהאחרים יגיבו בקבלה ובקשתו תיענה, זאת על פני סולם ליקרט בן 6 דרגות כאשר (1) "כלל לא סביר" ועד (6) "סביר מאוד". חישוב הציון הכללי של רגישות לדחייה נערך בהתאם לעבודתם של דואני ועמיתיה - ציפיות לדחייה X רמת המוטרדות : 14 (Downey et al., 1998). במחקר הנוכחי הערך הממוצע של RSQ היה 8.27 (סטית תקן 3.16). בדומה למחקרים קודמים נמצאה אלפא של קרונבך ($\alpha = .83$).

שאלון נוסף שהועבר הינו **שאלון התוקפנות AGQ - Aggression Questionnaire** (Buss & Warren, 2000). בשאלון 40 פריטים המרכיבים חמש סקלות: סקלת העוינות הכוללת 14 פריטים מתוכם 8 פריטים לקוחים מהשאלון המקורי ו-5 פריטים נוספו על ידי החוקרים בכדי להרחיב את מרכיב המחשבות העוינות של היחיד כלפי האחרים, לדוגמא: "אני חושב מחשבות רעות על מי שאני רב או לא מסכים איתו" סקלת הכעס הכוללת 7 פריטים, סקלת נטייה לתוקפנות פיזית הכוללת 9 פריטים, סקלת נטייה לתוקפנות מילולית הכוללת 5 פריטים וסקלת נטייה לתוקפנות עקיפה הכוללת 6 פריטים. כל נבדק התבקש להעריך עד כמה כל אחד מהפריטים מאפיין אותו, באמצעות סולם ליקרט בן ששה שלבים כאשר (1) "בהחלט לא מסכים" ועד (6) "בהחלט מסכים". לכל נבדק חושב ציון (ממוצע) עבור כל אחד

מהסולמות המיצגים את מרכיבי התוקפנות השונים: עוינות, כעס, תוקפנות פיזית, תוקפנות מילולית ותוקפנות עקיפה. במדגם הנוכחי נמצאה מהימנות הפנימית -אלפא קרונבך עבור: סקלת העוינות ($\alpha = .85$), סקלת הכעס ($\alpha = .79$), תוקפנות פיזית ($\alpha = .80$), תוקפנות מילולית ($\alpha = .59$) ותוקפנות עקיפה ($\alpha = .70$). הערכים דומים מאד לערכים שנמצאו במחקרים המקוריים (Buss & Perry, 1992; Buss & Warren, 2000).

הליך המחקר

לאחר קבלת אישורים ממשדד החינוך וממנהלות בתי הספר נשלחו מכתבים לכל הורי התלמידים בכיתות שנבחרו. במכתבים אלו ההורים התבקשו להחזיר את הטופס חתום במידה והם מתנגדים לכך שילדם ימלא את השאלון. אף הורה לא התנגד לבצוע המחקר.

התלמידים קיבלו את השאלונים בליווי הסבר לגבי מטרתם. החוקרת הקריאה את ההוראות והתלמידים מילאו את השאלונים בכוחות עצמם. למשתתפים ניתנה האפשרות להפסיק את מילוי השאלונים בכל שלב, אם הם מתקשים, מתנגדים או שעוררו בהם תחושת אי-נוחות כלשהי. כדי למנוע הטיה של הרצייה החברתית וכדי לעקוף בעיות אתיות, המשתתפים ענו בצורה אנונימית על שאלוני דיווח עצמי במסגרת שיעור בכתה. נקבע לכל תלמיד קוד מספרי שרק הוא צוין על גבי השאלונים ובשום מקום לא צוינה זהותם. בנוסף, הפרטיים האישיים שהיה על הנבדקים למלא היו מעטים מאוד. שיתוף הפעולה היה מלא וכל המשתתפים ענו על כל השאלונים ללא חסרת פריטים. רק תלמיד אחד הפסיק למלא את השאלון באמצע. שאלון זה לא נכלל במדגם.

ממצאים

מאחר והספרות מדגישה את הבדלי המגדר בנושא התוקפנות, יוצגו כל הניתוחים בנפרד לגבי בנים ולגבי בנות. בתחילה נבחנו מדדים סטטיסטיים של שאלוני המחקר ונערכה השוואה בין המשתתפים במימדים: מגדר, בתי ספר, גיל, כיתה וארץ לידה. רק בין הבנים לבנות נמצאו הבדלים מובהקים בכל ציוני שאלוני המחקר. בלוח 1 מוצגים הממוצעים וסטיות התקן של משתני המחקר וניתוח ההבדלים בין הבנים לבנות.

לוח 1: הבדלים בין בנים לבנות לגבי ציוני שאלוני המחקר: ממוצעים, סטיות תקן וציוני מבחני t-test

t value (df 1,669)	בנות (n=346)		בנים (n=425)		
	M	(S.D)	M	(S.D)	
2.26*	8.25	3.13	8.81	3.65	רגישות לדחייה ¹
3.78***	2.91	.98	3.17	.93	עוינות ²
2.01*	2.89	1.14	3.05	1.03	כעס ²
13.68***	2.39	.94	3.31	.92	תוקפנות פיזית ²
2.58*	3.58	.95	3.75	.89	תוקפנות מילולית ²
5.94***	2.47	1.02	2.94	1.17	תוקפנות עקיפה ²
5.92***	1.88	1.20	2.47	1.49	ציון בהתנהגות ³

***p<.001 **p<.01 *p<.05 ¹שאלון רגישות לדחייה -RSQ ²שאלון תוקפנות-AGQ ³שאלון פרטים אישיים

התוצאות המופיעות בלוח 1 מצביעות על כך: בהשוואה לבנות, בנים יותר רגישים לדחייה, יותר עוינים, יותר כועסים ומתנהגים ביותר התנהגויות תוקפניות: פיזיות, מילוליות ועקיפות. גם הציון בהתנהגות כפי שדווח על ידי הבנים היה גבוה באופן מובהק מהציון שדווח על ידי הבנות.

בשלב השני בחנו את מערכת הקשרים בין המשתנים השונים באמצעות מתאמי פירסון.

מתאמי פירסון בין ציוני שאלוני המחקר הראשון עבור בנות ובנים. לוח 2 יציג את הממצאים.

לוח 2: מתאמי פירסון בין ציוני שאלוני המחקר הראשון עבור בנות ובנים

משתנה	בנות (n=346)							בנים (n=425)						
	7	6	5	4	3	2	1	7	6	5	4	3	2	1
1. רגישות לדחייה ¹	.01	.14	.00	.06	.19	.39	—	.10	.15	.00	.14	.24	.42	-
2. עוינות ²	.17	.56	.42	.44	.68	—		.12	.55	.36	.44	.55	—	
3. כעס ²	.33	.60	.58	.58	—			.37	.61	.43	.63	—		
4. תוקפנות פיזית ²	.41	.61	.38	—				.42	.61	.43	—			
5. תוקפנות מילולית ²	.19	.45	—					.14	.41	—				
6. תוקפנות עקיפה ²	.34	—						.26	—					
7. ציון בהתנהגות ³	—							—						

***p<.001 **p<.01 *p<.05 ¹שאלון רגישות לדחייה -RSQ ²שאלון תוקפנות-AGQ ³שאלון פרטים אישיים

מתוך לוח 2 ניתן לראות כי קיימות קורלציות מובהקות בין רגישות לדחייה לבין עוינות, כעס ותוקפנות עקיפה בקרב בנים ובנות ובין רגישות לדחייה ותוקפנות פיזית אצל בנים. יחידים אשר קיבלו ציון גבוה בסקלת רגישות לדחייה הראו ציונים גבוהים בעוינות, כעס והתנהגות תוקפנית פיזית ועקיפה. אצל שני המינים הקשר בין רגישות לדחייה לבין עוינות חזק יותר מהקשר בין רגישות לדחייה לבין הכעס. נמצאו קשרים מובהקים בין ציון האחרון בהתנהגות כפי שדווח על ידי הנבדקים לבין כל 5 הסקלות של שאלון התוקפנות. בקרב שני המינים לא נמצא קשר בין רגישות לדחייה לבין תוקפנות מילולית. ($p > .05$).

בחינת השערת המחקר בעזרת ניתוח משוואות מבניות - Structural Equations Modeling

בהתאם למגמה החדשה במחקר במדעי ההתנהגות והחברה בדקנו את המושגים התיאורטיים ואת השערת המחקר בשיטת ניתוח משוואות מבניות (Structural Equation Modeling), באמצעות התכנה הסטטיסטית AMOS. בשיטת ניתוח זו משלבים בין "ניתוח נתיבים" ו"ניתוח גורמים". סוג ניתוח זה מאפשר לבחון את טיב המדידה התצפיתנית של המושג התיאורטי אותו חוקרים ובהמשך לכך את יחסי הגומלין בין המושגים התיאורטיים. בשיטת ניתוח זו מתמודדים עם מגוון קשרי תלות ועם סוגים שונים של משתנים, וכן, לוקחים בחשבון את הטעות הנמדדת כך שמתקבלים אומדנים מדויקים יותר בהשוואה למשל, לניתוח רגרסיה. בדרך זו ניתן לבנות מודל מבני-גרפי המשקף קשרים בין משתנים גלויים וסמויים (Byrne, 2001; Maruyama, 1998). המטרה בניתוח מסוג זה היא לבדוק האם מודל שבו עוינות וכעס מתווכים בין רגישות לדחייה לבין הנטייה להגיב בתוקפנות הינו מודל אשר "מתאים למציאות" או שקיים רק בדמיוננו?

ראשית הערכנו את המודל בעבור תוקפנות פיזית, מילולית ועקיפה עבור בנים ובנות בנפרד. הערכת טיב המודל נעשית בעזרת מספר מדדים וכדי להיות בטוח יותר צריך שלפחות שלושה מדדים יהיו טובים (אבן זוהר, 2006).

בדקנו את המרחק של המודל מהמציאות על ידי χ^2 (chi square). מדד זה מתאים לנתונים כאשר היחס בין ערכו של χ^2 לבין דרגות החופש אינו עולה על יחס של 1:2 ורצוי שיהיה קרוב לערך של 1 ולא גדול מ-2. השאיפה שלנו היא לקבל מדד קטן ככל האפשר שאינו מובהק סטטיסטית, דבר שמורה על כך שהמודל תואם למציאות ואין הבדל בין המודל לתיאוריה (אבן זוהר, 2006).

ערך P- זוהי ההסתברות לקבל שונות גדולה כפי שמופיע במדגם הנוכחי. הערך של P בודק האם המודל מתאים באופן מושלם לאוכלוסייה. המצב הרצוי הוא לדחות את ההשערה שהמודל שלנו מתאים

באופן מושלם לאוכלוסיה ועל כן ערך ה- P הרצוי מבחינתנו הוא ערך שאינו מובהק כמו שניתן לראות בתרשים 1.

בנוסף בחנו מספר מדדים נוספים לבחינת טיב המודל הכוללים:

Norm Fit Index (NFI) - מדד זה מתייחס למקומו של ה- χ^2 הפרופורציונאלי ורצוי שיהיה מעל 0.90.

Goodness of Fit- (GFI) - הערך נע בין 0 ל-1 וצריך להיות מעל 0.95. כאשר 1 מציין התאמה מלאה למציאות.

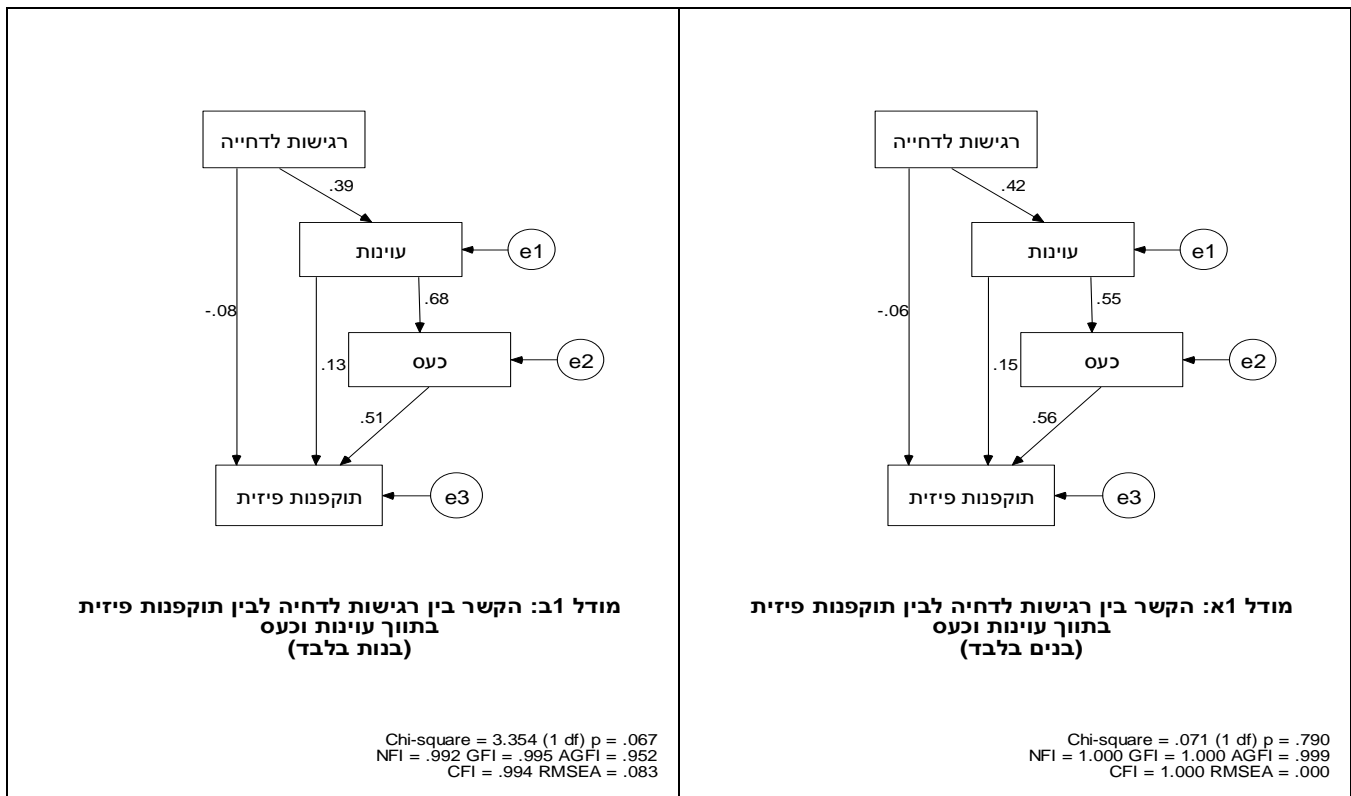
Adjusted Goodness of Fit- (AGFI) – הינו מדד אבסולוטי המשווה לנקודת ה-0. הערך נע בין 0 ל-1 כאשר 1 מציין התאמה מלאה.

Comparative fit index -(CFI) – הערך נע בין 0 ל-1 וצריך להיות מעל 0.90. כאשר 1 מציין התאמה מלאה.

המדדים GFI ו-AGFI נותנים הערכה להתאמת המודל המוצע בלי קשר למודל אחר כאשר מדד NFI ומדד CFI מעריכים את המודל בהשוואה למודל שאינו תקף (Byrne, 1998).

בדקנו גם את מדד ה-Root Mean Square Error of Approximation- RMSEA, ערך זה נע בין 0 ל-1, כאשר ערכו שווה או נמוך מ-0.08. מלמד הדבר על תקפות המודל. השימוש במדד זה אינו טוב כאשר המדגם פחות מ-250 נבדקים (אבן זוהר, 2006).

התרשים הבא מציג את המודל והנתונים הסטטיסטיים שהתקבלו בעבור הקשר בין רגישות לדחייה לבין נטייה לתוקפנות פיזית.

תרשים מס' 1: בדיקת מודל בו הקשר בין רגישות לדחיה לבין תוקפנות פיזית מתווך על ידי עוינות וכעס

מהתבוננות בתרשים מס' 1 המציג את מודל המחקר ומהנתונים הסטטיסטיים הנלווים אליו, עולה כי הנחת המחקר המרכזית קיבלה תמיכה בתוצאות וכי המודל לפיו רגישות לדחיה מובילה לעוינות ועוינות מובילה לכעס ולנטייה לתוקפנות פיזית תקף בקרב מתבגרים. המודל נמצא תקף באופן מושלם אצל הבנים: מדד χ^2 נמצא נמוך, היחס בין χ^2 לדרגות החופש הינו קרוב ל 1, ערך ה-P אינו מובהק, המדדים NFI, GFI, CFI מציינים ערך 1 דהיינו התאמה מלאה.

גם בקרב הבנות. מקדמי הקשר היו מובהקים והפרמטרים הנלווים לבדיקת המודל היו גבוהים. מדד ה

χ^2 נמצא נמוך יחסית ולא מובהק $p = .06$. המדדים לבחינת טיב המודל AGFI, GFI

NFI, CFI, היו כולם מעל 0.95. וגם מדד ה RMSEA היה גבולי 0.08. כל אלו מצביעים על תקפות המודל

המשוער או במילים אחרות שמודל המחקר מתאים למציאות.

ניסינו לבדוק מודלים נוספים אשר בהם מיקום המשתנים של המחקר יהיו שונים כמו למשל: מודל בו

מרכיב הקוגניטיבי של עוינות גורם לתוקפנות פיזית בצורה ישירה מבלי שהכעס מתווך או מודל בו

המרכיב הרגשי של כעס הוא זה שמעורר ראשון והוא הגורם להתעוררות המרכיב הקוגניטיבי של עוינות

הגורמת למרכיב התנהגותי להופיע (למשל: רגישות לדחיה מובילה לכעס וכעס לעוינות ואז לתוקפנות

פיזית). כל מודל אחר אותו ניסינו לבדוק הניב תוצאות חלשות בהרבה, לא רק מבחינת הקשרים בין המשתנים ורמת המובהקות שלהם אלא גם מבחינת מדדי ההתאמה להערכת המודל כולו, והמדדים לא הגיעו ל-90. כמתבקש. ממצא מעניין שנמצא: הקשר בין רגישות לדחייה לבין תוקפנות פיזית הופך להיות קשר שלילי כאשר מכניסים את העוינות והכעס למודל (בניים : $\beta = -.06$: בנות : $\beta = -.08$).

בשלב השני והשלישי בדקנו את המודל שבו רגישות לדחייה מובילה למחשבות עוינות, המובילות לכעס והכעס מוביל להתנהגות תוקפנית עקיפה או לתוקפנות מילולית. הקשרים שהתקבלו בין המשתנים היו שונים אך המודלים והנתונים הסטטיסטיים הנלווים אליהם היו מאד דומים למודל שהוצג בתרשים 1. לסיכום אופיו הקורלטיבי של המחקר לא מאפשר הסקה נסיבתית באופן ישיר אך יחד עם זאת ניתן לומר שכל המודלים שנבדקו מצביעים על תקפות גבוהה מאד הן אצל הבנים והן אצל הבנות.

המודלים מראים כי הקשר בין רגישות לדחייה לבין התנהגות תוקפנית : פיזית, מילולית ועקיפה עובר תחילה דרך העוינות, אחר כך לכעס ואז להתנהגות התוקפנית. כל מודל אלטרנטיבי אותו בדקנו לא נמצא מתאים לנתונים כמו המודל המשוער.

דיון

מטרת המחקר היתה לבחון את הקשר בין רגישות לדחייה כתכונה אישיותית לבין הנטייה להתנהגות תוקפנית ולבדוק האם הקשר הזה מתווך באמצעות מחשבות עוינות וכעסים. בדומה לממצאים קודמים בספרות (Ayduk et al., 1999; Ayduk et al., 2000; Ayduk et al., 2002; Downey et al., 1998; Pietrzak, et al., 2005) מצאנו גם בעבודה זו שקיים קשר חיובי בין רגישות לדחייה כנטייה קוגניטיבית-אפקטיבית של הפרט לבין הנטייה להתנהגות תוקפנית.

רגישות לדחייה-תוקפנות

בעזרת ניתוח נתיבים ניתן היה לעקוב אחר התהליך דרכו קשורה הרגישות לדחייה למרכיבים השונים של התוקפנות. מערכת הקשרים בין המשתנים מצביעה על "מסלול תוקפנות" עם מערכת קדימויות שבה רמת הרגישות לדחייה מעלה את הנטייה לעוינות, וזו מעלה באופן ישיר את הנטייה לתוקפנות וכן את הנטייה לכעס, שמעלה אף היא את הנטייה להגיב בהתנהגות התוקפנית (פיזית, מילולית ועקיפה). מצאנו שהמחשבות העוינות קודמות בתהליך לרגש הכעס ולא להיפך. כלומר, הקשר הבלתי ישיר בין העוינות לבין ההתנהגות התוקפנית מתווך על ידי הכעס. מממצאים אלו עומדים בסתירה לממצאים ומודלים קודמים (Anderson & Bushman, 2002; Bandura, 2001; Crick & Dodge,) (1994; Greenberg & Safran, 1984) אשר משולבים בהם הגורמים הקוגניטיביים והרגשיים בנתיב אחד המוביל לתוקפנות.

הממצאים תומכים בטענה שהערכה קוגניטיבית (APPRAISAL) מתרחשת לפני שמתעורר הרגש - כעס (Bandura, 1976; Berkowitz, 1990; Novaco, 1979 Smith, 1992). חוקרים אלו הניחו כי המחשבות העוינות של האדם כלפי העולם הסובב אותו הם אלו שמובילות ליצירת רגש הכעס והן לא מהוות תוצר של הכעס. משכו של הכעס לרוב קצר ולאחר שהוא שוכך נותרות בדרך כלל המחשבות השליליות כלפי הגירוי (העוינות) והן שתקבענה עד כמה שלילית תהיה התגובה בפעם הבאה שיוצג לאדם הגירוי. ממצא זה מחזק את השערתם של Buss & Perry (1992, עמוד 454) אשר לפיה המרכיב הרגשי (כעס) נמצא כגורם מתווך בין המרכיב הקוגניטיבי למרכיבים ההתנהגותיים או הביצועיים, כמו תוקפנות פיזית ומילולית.

עלינו לזכור כי אופיו הקורלטיבי של המחקר לא מאפשר הסקה של נסיבותיות באופן ישיר, אך עד כה רב המחקרים (Bettencourt et al., 2006; Bushman & Baumeister, 1998; Caprara et al., 1985) שקשרו משתנים אישיותיים לתוקפנות התמקדו בעיקר בהתנהגות התוקפנית בתנאי פרובוקציה ואילו בעבודת מחקר זו ההתמקדות היא במחשבות שעולות אצל המשתתפים בעקבות סיטואציות מדומיינות עוד בטרם נחשפו בפועל לאירוע האברסיבי.

החלק הראשון של המודל עוסק בקשר שבין רגישות לדחייה לבין המרכיב הקוגניטיבי של התוקפנות, קרי העוינות. ממצאנו כי ככול שהרגישות לדחייה של המתבגר גבוהה יותר, כך הוא מדווח על רמת עוינות גבוהה יותר (הן אצל הבנים והן אצל הבנות). הממצא תומך בממצאי המחקרים שמצאו בקרב מבוגרים או מתבגרים בעלי רגישות לדחייה גבוהה, קשר בין ציפייה לדחייה לבין מחשבות בהן קיימת האשמת אחרים, הערכה שלילית של אחרים, מחשבות על רצון לסיים את מערכת היחסים ומחשבות תוקפניות המבוטאות במילים עוינות (Ayduk et al., 1999; Downey & Romero-Canyas, 2004; Downey et al., 1998). בניגוד למחקר הנוכחי עיקר מוקד עבודתו אלו היה בביטוי החיצוני והמילולי למחשבה ולא המחשבה עצמה, כמו גם התמקדות בכוונות העוינות שמייחס האדם לזולת ופחות בכוונותיו העוינות של הפרט עצמו כלפי האחרים.

אדם החושש מדחייה חברתית עלול לראות את העולם כמקום רע, מסוכן ועוין שבו שולטים חוסר צדק, יושר וחוסר אמון (Ayduk et al., 2003; Ayduk et al., 1999; Downey et al., 2000; Downey et al., 1998). אדם זה מתמלא במחשבות שליליות, בתחושה פסימית ובהנמכת ערך הסובבים אותו. הוא חושש מהבאות וממקד את תשומת ליבו בחיפוש רמזים לדחייה בסביבתו. דריכות זו גורמת לו להיות חשדן ולפרש כל התנהגות לא-ברורה, עמומה או שלילית של האחר כדחייה, גם במצבים שאין בהם משום דחייה בפועל (Ayduk et al., 1999; Ayduk et al., 2000; Ayduk, 2002; Downey &)

(Feldman, 1996; Downey et al., 1998; Sandstorm et al., 2003). משפורשה התנהגות מסוימת כדחייה בעיני הרגיש לדחייה, הדבר עשוי לחזק את עמדתו השלילית כלפי העולם ולעיתים להגביר גם את ההתנהגויות השליליות (Downey et al., 2004; Downey et al., 1998).

מחשבות עוינות אלו מובילות ליצירת המשך המודל דרך רגש הכעס. הכעס שהוא רגש לא נעים ובעל עוררות שלילית גבוהה גורם לאדם לחוש צורך בפעולה דחופה כהתנהגות תוקפנית (Russell, 1991). לתיאור הקשרים בין מרכיבי אישיותי כרגישות לדחייה לבין מרכיבי התוקפנות קיים ערך רב מכיוון שהם מקדמים את המחקר לכיוון הבנה ומשם לניבוי ושליטה בהתנהגות, אשר במקרה זה היא התנהגות לא רצויה. שרטוט נתיב ברור לתוקפנות יכול לסייע ביצירת התערבויות שונות אשר תאפשרנה "לקטוע" את התהליך במהלכו טרם יגיע לתוקפנות הגלויה.

הבדלים מגזרים

במחקר זה נמצאו הבדלים מובהקים בין בנים לבנות. הבנים נמצאו נוטים להיות רגישים לדחייה, עוינים, כועסים ותוקפניים יותר מבנות. תוצאות אלו מעניינות אך לא מפתיעות. הממצאים מהווים חיזוק למחקרים קודמים בנושא, אשר שורר בהם קונצנזוס כי בנים נוטים להיות אלימים יותר מבנות. ואולם, יש להניח שמסקנה זו נובעת מכך שההתנהגות נחקרת בדרך כלל בהקשר של אלימות פיזית (Bandura, 2001; Moffitt, Caspi, Rutter & Silva, 2001; Munro et al., 2000; Taylor, 2000).

החידוש במחקר הנוכחי הוא בבדיקת המשתנים גם בהקשר למרכיב הקוגניטיבי, האמוציונלי ולתוקפנות עקיפה ובהחלת המסקנות ספציפית על אוכלוסיית הרגישים לדחייה.

הגישה הסוציו-ביולוגית מניחה כי ההבדלים הפיזיולוגיים בין המינים הם הבסיס להבנת ההבדלים בהתנהגות התוקפנית שלהם (Baron & Richardson, 1994). ואולם כדי שההתנהגות התוקפנית תבוא לידי ביטוי דרושה אינטראקציה בין הגורמים הביולוגיים לגורמים חברתיים.

הגישה החברתית תרבותית מניחה כי הסיבה להבדלים בין המינים בהתנהגות התוקפנית קשורה בהשפעת הסיבה עליהם באמצעות החינוך ותהליך הסוציאליזציה השונה (מלאך פיינס, Casey ; 1997 ; Fuller, 1994). תהליך הסוציאליזציה שחל אצל הבנות הוא מחמיר יותר, ותוקפנות פיזית ישירה אצל בנות תגרור יותר סנקציות חברתיות ותחושות שליליות מצד מבוגרים ומצד קבוצת השווים מאשר תוקפנות פיזית המבוטאת על ידי בנים (איילה מלאך פיינס, 1997; Jack, 1999). לאורך כל חייהן לומדות הבנות להמעיט בביטוי הכעס בפומבי (Kinney et al., 2001) ובמצבי קונפליקט מצפים מהן להיות אמפטייות, לוותר ולהתפשר יותר מהבנים (Keenan & Shaw, 1997; White, 2001).

הבנות גדלות ומנסות לענות על הציפיות הסטראוטיפיות והן תעדפנה לא לבטא תוקפנות גלויה כדי להימנע מביקורת עצמית וחברתית (Bussey & Bandura, 1999; Maccoby, 2002). בספרות נמצאה עדות לכך שבנות מבטאות יחסית יותר תוקפנות עקיפה, המבטאת את המחשבות העוינות ונתונה פחות לפיקוח (Archer & Coyne, 2005; Bjorkqvist, Osterman, & Lagerspetz, 1994). תוקפנות זו מאפשרת פגיעה בשני ללא המחיר שיש לשלם על כך. בניגוד לכך ובהתאמה לממצאי המחקרים (סלע שויביץ, 2003; Pakaslahti & Keltikangas, 2000; Lindesman, Harakkat, & Kaltikangas, 1997), במחקר שערכנו לא נמצא שבנים מבטאים פחות תוקפנות עקיפה ואף להפך. ייתכן שהסבר לכך נעוץ בעובדה שרגישות לדחייה המלווה בציפיות חרדה, גורמת לבנים המתבגרים החרדים לחשוש מלהגיב באופן ישיר שמא יידחו שוב, ולפיכך הם מגיבים יותר בתוקפנות עקיפה ופחות בתוקפנות ישירה. עוד ייתכן שביטוי התוקפנות העקיפה בקרב הבנים והבנות הוא שונה: בספרות נמצא שבנים מעדיפים תוקפנות של השפלות והקנטות ואילו בנות מעדיפות מניפולציות חברתיות, הטלת חרם או הפצת שמועות (Archer, 2004; Bjorkqvist et al., 1994; Hess & Hagen, 2006; Owens, Slee, & Shute, 2000). (Rigby, 1996). ככלל הממצאים עשויים לרמוז שהתוקפנות העקיפה מקובלת יותר בקרב המתבגרים, בנים ובנות כאחד והם רואים בה ביטוי מקובל לעוינות יותר מהתנהגויות תוקפניות אחרות (Bjorkqvist & Niemela, 1992; Bjorkqvist et al., 1994; Franzoi, 1996; Osterman et al., 1994; Owens et al., 2000; Remillard & Lamb, 2005). ממצא זה תומך בממצאים המלמדים שעם התפתחות האינטליגנציה ותהליכי החברות ועם למידת המיומנויות החברתיות בגיל ההתבגרות – מתרחב השימוש בתוקפנות בלתי ישירה, אשר הפיקוח החברתי לגביה נמוך והיחיד אינו מצוי בסיכון ישיר להיחשפות ולתגובה תוקפנית נגדית (Bjorkqvist & Niemela, 1992; Hess & Hagen, 2006; Owens et al., 2000; Remillard & Lamb, 2005).

סיכום והמלצות

לעבודת מחקר זו כמה מגבלות מתודולוגיות אשר מובילות אותנו להציע המשך מחקרי. ראשית, המדגם הינו - מדגם נוחות. יש מקום להרחיב ולהעביר את המערך המחקרי על קבוצות אוכלוסייה אחרות הכוללות גם אוכלוסיות המאופיינות ברמות תוקפנות גבוהה כמו נוער במצוקה, או אסירים בבתי כלא. המחקר הנוכחי בחן נטיה לתוקפנות ולא תוקפנות בפועל. אין ספק שיש מקום לערוך מחקר נוסף אשר יבחן את הקשר בין נטיה לתוקפנות לבין תוקפנות בפועל.

בדיקת משתני המחקר התבססה בעיקר על **שאלוני דיווח עצמי**. לדעתנו כאשר באים לבחון את תפיסותיו של אדם לגבי קבלה או דחייה, מחשבותיו, הרגשותו, הרי שהאדם עצמו הינו מקור המידע הטוב והמהימן ביותר לדווח על גורמים פנימיים אלו. למרות זאת אין ספק שכלי מדידה נוספים כמו שאלונים פתוחים, תצפיות וראיונות אישיים עשויים לספק אינפורמציה חשובה נוספת. בהקשר זה אנו ממליצים גם על בניית שני כלי מחקר אשר יבדקו את כל מרכיבי התוקפנות: עוינות, כעס, תוקפנות פיזית, תוקפנות מילולית ותוקפנות עקיפה, בנפרד לבנים ובנות, בדגש על מאפיינים והייחודיות של כל אחד מהמינים.

בעיה נוספת נעוצה **בחוסר היכולת להסקת סיבתיות**: מערך המחקר הוא מערך מתאמי אשר בדק

קשרים בין מדדים שונים בנקודת זמן אחת. בנוסף, הסיבתיות שהסקנו במחקר היא סיבתיות הנגזרת ממניפולציות סטטיסטיות ובעזרת תוכנת ניתוח משוואות מבניות התאפשרה ההכרעה לגבי אילו משתנים קדמו לאחרים ומשפיעים עליהם ואילו מושפעים ונגרמים על ידי משתנים אחרים. על מנת להגיע לאישוש השערות של סיבתיות רצוי לערוך מחקר בעל מניפולציה ניסויית, שניתן יהיה למיין בו את הנבדקים לפי מידת רגישותם לדחייה ולייצר בתנאי מעבדה מצבים הרומזים לאפשרויות של דחייה. לאחר מכן צריך יהיה לבדוק את רמת העוינות שלהם, את רגש הכעס ואת ביטויי התוקפנות שיוקלטו ויירשמו. ניתן יהיה ליצור פרובוקציות מפריעות בחדר ולעקוב אחר התגובות. ההנחה תהיה שככל שרמת הרגישות לדחייה גבוהה יותר, כך תופיע עוינות ברמה גבוהה מוקדם יותר.

למרות המגבלות שהוזכרו לעיל עבודת מחקר זו אפשרה התבוננות באחת התופעות החשובות ביותר לחברה האנושית- התוקפנות. יחודו של מחקר זה הוא בהצגת מודל אינטגרטיבי משותף וחסכוני שזכה לתקפות גבוהה מאד, אשר מתאר מדוע וכיצד משתנה אישיותי כרגישות לדחייה קשור לכל אחד ממרכיבי התוקפנות (עוינות, כעס) ותורם ומשפיע על התפתחות ההתנהגות התוקפנית. כמו גם בחינת הקשרים בין המשתנים לבין התנהגות תוקפנית עקיפה, שאינה משתקפת בהתנהגות הפיזית או המילולית.

השלכות הממצאים על הפרקטיקה ועל מחקריים בעתיד

ניתן לראות במודל המחקר הרחבה למודל הכללי (General Aggression Model) שפיתחו Anderson & Bushman (2002). מודל זה עשוי לסייע לאנשי המקצוע לשפר את מידת התאמתן של תוכניות הטיפול לצורכי המתבגר ולאפשר להתערב ו"לקטוע" את התהליך בכל אחד משלביו. אין ספק שקיום מחקרים נוספים אשר יצביעו על קשר בין הממצאים של עבודה זו לבין תוקפנות בפועל יוכלו להוסיף והעמיק ידע זה.

ההפרדה בין רגישות לדחייה, בין עוינות, כעס להתנהגות תוקפנית מדגישה את הצורך במציאת התערבויות שונות ולא אחידות למרכיבי התוקפנות השונים, שהרי מה שעוזר להפחית התנהגות תוקפנית, לא בהכרח יעזור להפחית מחשבות עוינות ולהפך. לעיתים מתבגרים עוינים החשים תסכול והתמרמרות

על עולמם אינם אלימים כלל. יתרה מזאת עבודה טיפולית על תחושת הקבלה-דחייה של היחיד עשויה למזער מלכתחילה את התפתחותם של המחשבות העוינות בקרב הרגישים לדחייה.

מאחר שקימת טענה בספרות כי הרגישות לדחייה מתפתחת בינקות ומשפיעה על האדם בגיל ההתבגרות ובהמשך חייו הבוגרים, קיימת חשיבות לקידום תכניות הדרכה וטיפוח הורים צעירים. רצוי שתוכניות אלו תדגשנה את המודעות למשמעות שיש להתנסויות המוקדמות של קבלת/דחיית התינוק על חייו בהמשך תוך הקניית כלים להתמודדות מוצלחת עם משימה רבת אחריות זו.

בהסתמך על מחקר שהראה כי ניתן להשפיע ולשנות את מידת הרגישות לדחייה בעקבות התנסויות לטוב או לרע (Levy, Ayduk, Downey, 2001), נראה שתכניות הדרכה וליווי הורים שיישמו את הידע התיאורטי והמחקרי מתחום ההתקשרות, ובמקביל יקנו כלים להתמודדות מוצלחת עם קונפליקטים עשויים להיות בעלות חשיבות מכרעת גם בתקופת ההתבגרות. ניתן להדריך הורים ומורים באמצעות הטיפול הסביבתי כיצד לשפר את תחושת המקובלות, הנאהבות והשייכות של המתבגר, תוך כדי עידוד וחיזוקים שיעלו את הערך העצמי שלו (Howard & Kendall, 1996; Kazdin, 1998).

במקביל להורים ניתן ללמד מתבגרים רגישים לדחייה לשנות את הפירוש הקוגניטיבי שלהם למצבים שהם מזהים בהם רמזים לדחייה, להימנע מהפשטה בררנית כלומר לא להתעלם ממצבים שבהם אחרים רוצים בקרבתם ולנסות להימנע מהכללות על סמך רמזים ואירועים חד פעמיים. כמו כן יש להקנות למתבגרים כלים להתמודדות עם דפוסי חשיבה שליליים ופסימיים על ידי הקניית מיומנויות שליטה עצמית ודפוסי חשיבה אלטרנטיביים חיוביים יותר, המייצרים רגשות חיוביים (Hudley & Graham, 1993). יש לנסות לעודד את המתבגרים לראות את החלקים הטובים הקיימים בהם ובסובבים אותם ולשנות את סגנון הייחוס המוטה שלהם להתנהגות הזולת, כך שיכלול הסברים חלופיים, כגון ייחוסים סיטואציוניים, מה שעשוי להפחית את רמת המחשבות העוינות שלהם כלפי האחרים (Levy et al., 2001). במקביל יש לבחון ולהעריך באופן מחקרי את האופן שבו מעורבות של ילדים רגישים לדחייה בתכנית טיפולית כלשהי, אם באופן פרטני או קבוצתי, משפיעה על תפקודם ומאפשרת פיתוח חוויות חיוביות יותר של קבלה במחיצת בני גילם. יש לבדוק לאורך הטיפול, ובסיומו – האם חל שינוי בציפיות לדחייה ובדפוס ההתנהגות החברתית, או שמא התפקוד הבין-אישי משתפר אך גרעין הרגישות לדחייה נשאר קבוע.

מתוך ממצאי המחקר עולה שבנים מדווחים על רמות גבוהות יותר של רגישות לדחייה. בספרות המקצועית המעטה בתחום לא דווח על הבדלים עקביים בין בנים לבנות במידת הרגישות לדחייה ולא נמצא הסבר להבדל שנמצא במחקר הנוכחי. לדעתנו יש מקום להמשיך ולבחון במחקרי המשך האם ככלל

בנים בגילאים שונים ידווחו על רמות גבוהות יותר של רגישות לדחייה?. כמו גם לבחון את סוגיית ההבדלים המגדריים ברמות הרגישות לדחייה באוכלוסיות שונות. כמו כן יש מקום לערוך מחקר ולעמוד מקרוב על הקשרים בין רגישות לדחייה לבין דפוסי התקשרות שונים.

לסיום ניתן לראות שהמחקר הנוכחי תורם ומרחיב את הידע בנושא רגישות לדחייה ותוקפנות על מרכיביה השונים והוא עשוי להיות בסיס ליישומים טיפוליים ומחקרים רבים בעתיד.

רשימת מקורות

- אבן זוהר, ש. (2006). ניתוח משוואות מבניות. בניית מודלים גראפיים בעזרת תוכנת AMOS, גרסה 5. מדור יישומים מדעיים, אוניברסיטת בר-אילן.
- זומר, א. (2002). מה מוביל להתנהגות אגרסיבית? פיתוח מודל ניבויי. חיבור לשם קבלת התואר מוסמך במדעי החברה, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב.
- מחול, ע. (2002). מדידת תוקפנות בין מצבית ורב מימדית. חיבור לשם קבלת התואר מוסמך במדעי החברה, אוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב.
- מלאך-פיינס, א. (1997). פסיכולוגיה של המינים, יחידות 1-4 (עמ' 107-114). תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- סלע-שיוביץ, ר. (2003). העדפת הצפייה באלימות בטלוויזיה ובווידיאו-קליפים בקרב בני נוער. מפגש לעבודה חינוכית סוציאלית, 18, 9-24.
- קורין, ע. (1993). דפוסי כעס וכישורים חברתיים של מתבגרים וזיקתם לדפוסי כעס של אבות ואמהות. חיבור לשם קבלת התואר מוסמך במדעי הרוח, בית הספר לחינוך המגמה ליעוץ חינוכי באוניברסיטת תל-אביב, תל-אביב.
- Anderson, C. A., & Bushman, B.J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27-51.
- Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real world settings: A meta-analytic review. *Review of General Psychology*, 8, 291-322.
- Archer, J., & Coyne, S. M. (2005). An integrated review of indirect, relational, and social aggression. *Personality and Social Psychology Review*, 9, 212-230.
- Averill, J. R. (1982). *Anger and aggression: An essay on emotion*. New York: Springer-Verlag.
- Ayduk, O., Downey, G., & Kim, M. (2001). Rejection sensitivity and depressive symptoms in women. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 868-877.
- Ayduk, O., Downey, G., Testa, A., Yen, Y., & Shoda, Y. (1999). Does rejection elicit hostility in rejection sensitive women? *Social Cognition*, 17, 245-271.

- Ayduk, O., Gyurak, A., & Luerssen, A. (2008). Individual differences in the rejection-aggression link in the hot sauce paradigm: The case of rejection sensitivity. *Journal of Experimental Social Psychology, 44*, 775-782.
- Ayduk, O., May, D., Downey, G., & Higgins, E.T. (2003). Tactical differences in coping with rejection sensitivity: The role of prevention pride. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29*, 435-448.
- Ayduk, O., Mendoza-Denton, R., Mischel, W., Downey, G., Peake, P., & Rodriguez, M. (2000). Regulating the interpersonal self: Strategic self-regulation for coping with rejection sensitivity. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*, 776-792.
- Ayduk, O., Mischel, W., & Downey, G. (2002). Attentional mechanisms linking rejection to hostile reactivity: The role of hot versus cool focus. *Psychological Science, 13*, 443-448.
- Bandura, A. (1976). Social learning analysis of aggression. In E. Ribes-Inesta & A. Bandura (Eds.), *Analysis of delinquency and aggression* (pp. 204-208). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review, 3*, 193-209.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology, 52*, 1-26.
- Barefoot, J. C. (1991). Developments in the Measurement of hostility. In H. Friedman (Ed.), *Hostility coping & Health* (pp. 13-31). Washington, DC: American Psychological Association.
- Baron, R. A., & Richardson, D. R. (1994). *Human Aggression*. New York: Plenum Press.

- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, *117*, 497-529.
- Berkowitz, L. (1990). On the formation and regulation of anger and aggression. *American Psychologist*, *45*, 494-503.
- Bettencourt, B. A., Talley, A., Benjamin, A. J., & Valentine, J. (2006). Personality and aggressive behavior under provoking and neutral conditions: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, *132*, 751-777.
- Bjorkqvist, K., Lagerspez, K. M., & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and Boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, *18*, 117-127.
- Bjorkqvist, K., & Niemela, P. (1992). *Of mice and women Aspects of female aggression*. San Diego: Academic Press.
- Bjorkqvist, K., Osterman, K., & Lagerspetz, K. M. J. (1994). Sex differences in covert aggression among adults. *Aggressive Behavior*, *20*, 27-33.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss. Vol. 3: Loss, Sadness and depression*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base: Clinical applications of attachment theory*. London: Routledge.
- Bryant, F. B., & Smith, B. D. (2001). Refining the architecture of aggression: A measurement model for the Buss-Perry Aggression Questionnaire. *Journal of Research in Personality*, *35*, 138-167.
- Bushman, B. J., & Anderson, C. A. (2001). Is it time to pull the plug on the hostile versus instrumental aggression dichotomy? *Psychological Review*, *108*, 273-279.
- Bushman, B. J., & Baumeister, R. F. (1998). Threatened egotism, narcissism, and direct

- and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 219-229.
- Buss, A. H. (1961). *The psychology of aggression*. New York: John Wiley & Son
- Buss, A. H., & Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459.
- Buss, A. H., & Warren, W. L. (2000). *Aggression Questionnaire*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Bussey, K., & Bandura, A. (1999). Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106, 676–713.
- Byrne, B. M. (1998). *Structural equation modeling with LISREL, PRELIS, and SIMPLIS*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Byrne, B. M. (2001). *Structural Equation Modeling with AMOS*. Mahwah, NJ: L Erlbaum Associates.
- Campbell, D. W., & Eaton, W. O. (1999). Sex differences in the activity levels of infants. *Infant and Child Development*, 8, 1-17.
- Caprara, G. V., Cinanni, V., D'Imperio, G., Passerini, S., Renzi, P., & Travablia, G. (1985). Indicators of impulsive aggression: Present status of research on irritability and emotional susceptibility scales. *Personality and Individual Differences*, 6, 665–674.
- Casey, R. J., & Fuller, L. L. (1994). Maternal regulation of children's emotions. *Journal of Nonverbal Behavior*, 18, 57-89.
- Crick, N. R., & Dodge, K.A. (1994). A review and reformulation of social information processing mechanisms in children's social adjustment. *Psychological Bulletin*, 115, 74-101.
- Crick, N. R., Werner, N. E., Casas, J. F., O'Brien, K. M., Nelson, D. A., & Grotpeter, J. K. (1999). Childhood aggression and gender: A new look at an old problem. In Bernstein

- (Ed.), *Nebraska symposium on motivation*; Vol. 45. Lincoln: University of Nebraska press.
- Dittmann, M. (2003). Fighting ageism. *Monitor on Psychology, 34*(5), 50–52.
- Dodge, K. A., Larid, R., Lochman, J. E., & Zellie, A. (2002). Multidimensional latent-construct Analysis of children`s social information processing patterns correlations with aggressive behavior problems. *Psychological Assessment, 14*, 60-73.
- Downey, G., Bonica, C., & Rincon, C. (1999). Rejection sensitivity and adolescent romantic Relationships. In F. Wyndol & B. B. Bradford (Eds.), *The development of romantic relationships in adolescence* (pp. 148-174). New York: Cambridge University Press.
- Downey, G., & Feldman, S. (1996). Implications of rejection sensitivity for intimate relationships. *Journal of Personality & Social Psychology, 70*, 1327-1343.
- Downey, G., Feldman, S., & Ayduk, O. (2000). Rejection sensitivity and male violence in romantic relationship. *Personal Relationship, 7*, 45-61.
- Downey, G., Lebolt, A., Rincon, C., & Freitas, A. (1998). Rejection sensitivity and children`s interpersonal difficulties. *Child Development, 69*, 1074-1091.
- Downey, G., Mougios, V., Ayduk, O., London, B., & Shoda, Yuichi (2004). Rejection Sensitivity and the defensive motivational system: Insights from the startle response to rejection cues. *Psychological Science, 15*, 668-673.
- Downey, G., & Romero-Canyas, R. (2004, March). Rejection Sensitivity as a predictor of affective and behavioral responses to interpersonal stress. *In the social outcast: ostracism, social exclusion, rejection, & bullying*. The 7th Annual Sydney Symposium of Social Psychology. Sydney, Australia.
- Franzoi, S. L. (1996). *Social Psychology*. United States: Brown & Benchmark Publishers.

- Graham, S., Hudley, C., & Williams, E. (1992). Attributional and emotional determinants of aggression among African-American and Latino young adolescents. *Developmental Psychology, 28*, 731-740.
- Greenberg, L. S., & Safran, J.D. (1984). Hot cognition, emotion coming in from cold: A reply to Rachman and Mahoney. *Cognitive Therapy and Research, 8*, 591-598.
- Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. New York: Wiley.
- Hess, N. H., & Hagen, E. H. (2006). Sex differences in indirect aggression: Psychological evidence from young adults. *Evolution and Human Behavior, 27*, 231-245.
- Hetherington, E. M., & Parke, R. D. (1999). *Child psychology: A contemporary viewpoint* (Fifth Edition ed.). New York: McGraw-Hill College.
- Howard, B., & Kendall, P. C. (1996). Family cognitive behavioral therapy for anxiety disordered children: A multiple baseline evaluation. *Cognitive Therapy and Research, 20*, 423-443.
- Hudley, C. & Graham, S. (1993). An attributional intervention to reduce peer directed aggression among African American boys. *Child Development, 64*, 124-138.
- Jack, D.C. (1999). *Behind the mask: Destruction and creativity in women's aggression*. Cambridge: Harvard University Press.
- Joireman, J., Anderson, J., & Strathman, A. (2003). The aggression paradox: Understanding links among aggression, sensation seeking and the consideration of future consequences. *Journal of Personality and Social Psychology, 84*, 1287-1302.
- Kazdin, A. E. (1998). *Research designs in clinical psychology* (3rd ed.). Neddham Heights, MA: Allyn & Bacon.
- Keenan, K., & Shaw, D. (1997). Developmental and social influences on young girls' early problem behavior. *Psychological Bulletin, 121*, 95-113.

- Kinney, T. A., Smith, B. A., & Donzella, B. (2001). The influence of sex, gender, Self-Discrepancies, and Self-Awareness on Anger and Verbal Aggressiveness Among U.S. College Students. *The Journal of Social Psychology, 141*, 245-275.
- Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping*. New York: Springer.
- Levy, S. R., Ayduk, O., & Downey, G. (2001). The role of rejection sensitivity in people's relationships with significant others and valued social groups. In M. R. Leary (Ed.), *Interpersonal rejection* (pp. 251-291). Oxford: Oxford University Press.
- Lindemann, M., Harakka, T., & Keltikangas, J. L. (1997). Age and gender differences in adolescents' reactions to conflict situations: Aggression, prosociality and withdrawal. *Journal of Youth and Adolescence, 26*, 339-351.
- Lore, R. K., & Schultz, L. A. (1993). Control of human aggression. *American Psychologist, 48*, 16-25.
- Maccoby, E. E. (2002). Gender and group process: A developmental perspective. *Current Directions. Psychological Science, 11*, 54-58.
- Maruyama, G. M. (1998). *Basics of structural equation modeling*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Maslow, A. W. (1987). *Motivation and Personality*. 3rd edition. New York: Harper and Row.
- Mellin, E. A. (2008). Rejection sensitivity and college student depression: Finding and implications for counselling. *Journal of College Counseling, 11*, 32-41.
- Mischel, W. (2004). Toward an integrative science of the person (Prefatory Chapter). *Annual Review of Psychology, 55*, 1-22.
- Mischel, W., & Shoda, Y. (1995). A cognitive-affective system theory of personality:

- Reconceptualization situations, dispositions, dynamics, and invariance in personality structures. *Psychological Review*, *102*, 246-268.
- Mischel, W., & Shoda, Y. (1998). Reconciling processing dynamics and personality dispositions. *Annual Review of Psychology*, *49*, 229-258. Palo Alto, CA: Annual Reviews Inc.
- Mischel, W., Shoda, Y., & Mendoza-Denton, R. (2002). Situation behavior profiles as a 11, 50- locus of consistency in personality. *Current Directions in Psychological Science*, 54.
- Moffitt, T. E., Caspi, A., Rutter, M., & Silva, P. A. (2000). Sex differences in antisocial behaviour : *Conduct disorder, delinquency, and violence in the Dunedin longitudinal study* (Cambridge Studies in Criminology). Publisher: Cambridge University Press.
- Munroet, R. L., Hulefeld, R., Rodgers, M. R., Tomeo, D. L., & Yamazaki, S. K. (2000). Aggression among children in four cultures. *Cross Cultural Research*, *34*, 3-25.
- Novaco, R.W. (1976). The functions and regulation of the arousal of anger. *The American Journal of Psychiatry*, *133*, 1124-1128.
- Novaco, R. W. (1979). The cognitive regulation of anger and stress. In P. C. Kendall & S. D. Hollon (Eds.), *Cognitive-behavioral interventions: Theory, research, and procedures* (pp. 241-285). New York: Academic Press.
- Osterman, K., Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M., Kaukiainen, A., Huesmann, L. H., & Fraczek, A. (1994). Peer and self-estimated aggression and victimization in 8-year-old children from five ethnic groups. *Aggressive Behavior*, *20*, 411-428.
- Owens, L. D., Slee, P., & Shute, R. (2000). Guess what i just heard. Indirect aggression among teenage girls in Australia. *Aggressive behavior*, *26*, 67-83.

- Paquette, J. A., & Underwood, M. K. (1999). Gender Differences in Young Adolescents' Experiences of Peer Victimization: Social and Physical Aggression. *Journal Articles Reports Research*, 45, 242-266.
- Pietrzak, J., Downey, G., & Ayduk, O. (2005). Rejection sensitivity as an interpersonal vulnerability. In M. Baldwin (Ed.), *Interpersonal cognition* (pp. 62-84). New York: Guilford Press.
- Purdie, V., & Downey, G. (2000). Rejection sensitivity and adolescent girl's vulnerability to relationship-centered difficulties. *Child Maltreatment: Journal of American Professional Society on the Abuse of Children*, 5, 338-349.
- Remillard, A., & Lamb, S. (2005). Adolescent girls, coping with relational aggression. *Sex Roles*, 53, 221-229.
- Rigby, K. (1996). *Bullying in schools: And what to do about it*. Bristol, PA: Jessica Kingsley Publishers.
- Rom, E., & Mikulincer, M. (2003). Attachment theory and group processes: The association between attachment style and group-related representations, goals, memories and functioning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 1220-1235.
- Romero-Canyas, R., & Downy, G. (2005). Rejection sensitivity as a predictor of affective and behavioral responses to interpersonal stress: A defensive motivational system. In K. D. Williams, J. P. Forgas, & W. Von Hippel (Eds.). *The social outcast Ostracism, social exclusion, rejection, and bullying* (pp. 131-152). New York: Psychology Press.
- Russell, J. A. (1991). Culture and the categorization of emotions. *Psychological Bulletin*, 110, 426-450.
- Sandstrom, M. J., Cillessen, A. H. N. & Eisenhower, A. (2003). Children`s appraisal of peer rejection experiences: Impact on social and emotional adjustment. *Social Development*, 12, 533-550.

- Smith, T. W. (1992). Hostility and health: Current Status of psychosomatic hypothesis.
Health Psychology, 11, 139-150.
- Smith, T. W. (1994). Concepts and methods in the study of anger, hostility, and health.
In A. W. Siegman & T. W. Smith (Eds.), *Anger, hostility and the heart* (pp. 23–42).
Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Speilberger, C. D. (1988). *State trait anger expression inventory*. Odessa, FL: Psychological
Assessment Resources.
- Taylor, S.E. (2000). Biobehavioural Responses to stress in females: Tend- and-Befriend, not
fight or flight. *Psychological Review, 107*, 411-429.
- White, A. M. (2001). I am because we are: Combined race and gender political
consciousness among African American women and men anti-rape activists.
Women's Studies International Forum, 24, 11-24.

The relationship between Rejection Sensitivity and Aggression among Young adolescents

Abstract

This study examined the extent to which rejection-sensitive people have a tendency toward aggressive behavior.

We hypothesized that hostile thoughts and angry feelings mediate the rejection- sensitivity – aggressive behavior relationship.

The study participants were 771 seventh and eighth grade adolescents. They were asked to complete a set of questionnaires that included the Buss and Warren (2000) Aggression Questionnaire – comprising subscales that assess *aggressive behavior*, *hostile cognitions* and *angry feelings* – and the Rejection Sensitivity Questionnaire (Downey, Lebolt, Rincon, & Freitas, 1998). Using structural equation modeling, we found that rejection sensitivity, as a cognitive-affective disposition, leads to hostility, which in turn leads to anger, and anger leads to a tendency toward aggressive behavior.

The present findings emphasize the importance of considering the cognitions and emotions behind the aggressive act.

Therapy that encourages the individual's sense of acceptance may minimize the development of hostile thoughts from the outset. Since hostile thoughts are precursors to anger, working on changing the individual's hostile perception of the social world may reduce feelings of anger, and even prevent the tendency toward aggressive behavior.

Key word: Aggressive behavior, Rejection Sensitivity, Hostility, Anger

